

Morfologické kategorie a procesuálně-komunikační přístup k řeči a jazyku

JAN KOŘENSKÝ

Věnováno Miroslavu Komárkovi k sedmdesátinám

Zdá se, že dnes jde i v naší lingvistice stále méně o abstraktní teorie jazyka ve smyslu *langue*, tedy o abstraktně a z intersubjektivního hlediska velmi univerzálně pojaté předpoklady k řeči, které jsou „pouze“ jazykové povahy, a naopak stále více jde – jde-li vůbec současné lingvistice o teorie a modelování předpokladů k řeči – o to, co přes vysokou míru diferencí v pojetí a složitý vývoj je označováno termínem *kompetence*. Tento pojem-termín byl přece jenom ve všech svých modifikacích chápán v nějakém smyslu a se zřetelem k procesu řeči konkrétněji, individuálněji, zejména v podobě psycholingvistických a sociolingvistických přístupů. Dá se – zjednodušeně – říci, že dnes jde méně o apriorní abstraktní představy intersubjektivních gramatik v užším smyslu slova a více o psychologicky a sociologicky konkrétní předpoklady k řeči v úplnosti všech souvislostí, se zřetelem k zvláštnostem produkce a recepce a se zřejmou skepsí, pokud jde o identitu „gramatiky mluvčího“ a „gramatiky posluchače“.¹ Zásluhy o tento vývoj chápání předpokladů k řeči mají především „nelingvistické“ teorie, tedy kognitivní vědy, teorie programování, inspirace jdoucí od sociologie, psychologie a filozofie.

Za těchto okolností filologicky vzdělaní a filologicky citící jazykovědci někdy namítají, že z hlediska klasické strukturní lingvistiky mnoho z toho, co se považuje za nezrušitelné teoretické konstanty, za neodmyslitelné atributy jazykovědy jako takové, je opomíjeno, nedoceňováno, „rušeno“. Týká se to často určitých klasických poznatků lexikologických, a zejména pak teorií gramatických, tzv. morfologických kategorií. Může tu pochopitelně hrát nemalou roli skutečnost, že teorie komplexních předpokladů k řeči, teorie komunikativní kompetence² a další pojmy s nimi soumězné jsou konstruovány „na materiále“ jazyků neslovanských, zejména angličtiny, čímž je pochopitelně menší zřetel k „osudu“ tvaroslovného významosloví v netradičních modelech dán typologicky. V takovém případě jsou zmíněné námítky oprávněné, neboť jistě není správné při výzkumu předpokladů komunikace uskutečňované ve slovanském verbálním prostředí mechanicky přenášet strukturní modely z prostředí s typologicky odlišnými řečovými charakteristikami. Jindy se lze setkat s tím, že se termínu *kompetence* sice užívá, ale nejrůznější parcializující indexace tohoto termínu pomocí adjektiv (srov. *lexikální kompetence*, *gramatická kompetence*, *sémantická kompetence*, *stylistická kompetence* apod.) prozrazuje, že jde pouze o tradiční oddíly jazykovědy, o tradiční roviny jazykového systému často v nepříliš pozmeněné podobě. Ale ani v těchto souvislostech z důvodu výše uvedených

¹ Charakteristiku vývoje pojmu *kompetence*, jeho vztahů ke klasickému evropskému pojmu *langue*, včetně způsobů, jakými je tento pojem chápán v naší jazykovědě, srov. u Turbové, 1988.

² Komplexně, integrativně chápaný pojem komunikativní kompetence v našem pojetí srov. Kořenský, 1987.

speciální pozornost gramatickým, morfologickým kategoriím věnována nebývá. Na zmíněné námitky je možno pochopitelně odpovědět konstatováním, že teorie předpokladů k řeči velmi široce, mezioborově chápané (např. ve smyslu komplexně, široce chápané komunikační kompetence) jsou natolik odlišným způsobem výkladu předpokladů k řeči, že nelze uplatnění pojmů obvyklých v tradičních systémových teoriích jazyka očekávat. Komunikativně, procesuálně pojaté teorie předpokladů k řeči v důsledku své široce sémiotické, psycho-sociální orientace mohou někdy ve svém celku ke škodě věci specificky jazykové faktory, k nimž nepochybně u jazyků typu češtiny právě oblast tvaroslovného významosloví patří, pomíjet. Toto „nedopracování“ teorií ve směru k výrazně diferencovaným specifickým předpokladům k řeči mívá za následek, že se za implicitní součást globálních aparátů jaksi „mlčky“ považují netransformované, tradiční, celkovému charakteru modelu neadekvátní výklady specificky jazykových jevů, mezi něž morfologické kategorie bezpochyby patří.

V této stati chceme ilustrativně přispět k otázce zapojitelnosti řečových jevů, které jsou klasickými gramatickými teoriemi interpretovány jako morfologické kategorie, do komunikativně, procesuálně pojaté teorie předpokladů k řečové činnosti. Konkrétně se chceme věnovat těmto otázkám:

1. Jak lze transponovat klasicky pojaté morfologické kategorie, aby byly způsobitelné „transplantace“ do procesuálně, komunikativně orientovaných teorií a aby se nesetkaly s „imunologickou reakcí“ zmíněných aparátů.
2. Jak jsou zvláště z hlediska češtiny klasické teorie morfologických kategorií „připraveny“ na tuto „transplantaci“.

V klasické strukturní lingvistice jsou gramatické kategorie chápány jako samostatně definované znakové entity systémově určené na základě několika klasifikačních stupňů:

– Z hlediska jejich rovinové příslušnosti, přičemž kritériem rovinového „zařazení“ kategorie bývá spíše tvaroslovná povaha příslušných vyjadřovacích prostředků než jejich funkční podstata. Tím pochopitelně vznikají i diference v rovinovém pojetí těchto kategorií v různých jazycích, mající typologické příčiny. Vznikají i rozdíly spočívající v různé míře zřetele k funkčnímu nebo výrazově-formálnímu kritériu rovinového „zařazení“. Na základě rovinové příslušnosti se liší kategorie syntaktické, morfologické, lexikální atd.

– Z hlediska slovnědruhové příslušnosti, tj. z hlediska toho, kterému slovnímu druhu primárně „slouží“ při uskutečňování a vyjadřování vztahů ve větě a textu. Liší se pak kategorie substantiv, sloves, adjektiv, zájmen, číslovek.

– Z hlediska globálních, funkčních charakteristik. Liší se např. funkce systémové (tj. právě ty, které se podílejí na hodnocení a klasifikaci z výše uvedených hledisek), odrazové (tj. sémantické), výpovědní, komunikativní spod.

V komunikačně orientovaných výzkumech řeči a jazyka je třeba tradiční pojem gramatické kategorie vůbec a jednotlivé gramatické kategorie zvláště nově interpretovat, a to na základě následujících kritérií:

- (1) Nelze je chápat jako zcela samostatnou třídu jevů na straně jedné a zároveň jako závislé atributy, rysy, příznaky ohebných slovních druhů na straně druhé. Nelze je vidět jako systémové funktoři, které mohou vytvářet funkční vztahy pouze navzájem nebo v rámci jednotlivých slovních druhů.

(2) Východiskem jejich hodnocení a výkladu a kritériem jejich zavádění do lingvistických teorií je právě hledisko funkční, které se při tradičním hodnocení a klasifikování uplatňuje vedle jiných a v různé míře.

(3) Komunikativně orientovaná reinterpretace gramatických kategorií vychází z následující diferenciací funkcí:

– funkce strukturační, tj. vlastní organizace výrazů v linearitě a celkové organizaci textu;

– funkce kognitivní, tj. funkce podílející se v řeči na vytváření obrazu těch částí světa, o nichž komunikace probíhá;

– funkce komunikační, tj. funkce přímo účastné procesu komunikace ve smyslu interakcí mezi komunikanty a ve smyslu jejich vztahů k okolnostem komunikace.

Tyto tři typy funkcí lze také označit pomocí sémiotických termínů za syntaktické, sémantické a pragmatické. Viděno ze zřetele komunikačního, lze říci, že funkce komunikační (pragmatické) jsou bezprostředně spjaty s procesem komunikace, tj. jejich prostřednictvím fungují výrazové prostředky vyjadřující vztahy mezi komunikanty navzájem, vztahy komunikantů k referované realitě, s tím obojím spjaté psychické, emotivní stavy komunikantů atd. Funkce kognitivní (sémantické) jsou přímo účastny interpretace referované skutečnosti ze strany komunikantů a tímto prostřednictvím rovněž i komunikace. Funkce strukturační (syntaktické) mají ty výrazové prostředky, které slouží vnitrotextové organizaci a na komunikaci se podílejí takto zprostředkovaně.

Vznikají nyní dvě otázky:

(1) zda lze z uvedených hledisek charakterizovat tradiční soustavu např. morfologických kategorií češtiny jako celek,

(2) zda lze z tohoto hlediska jednoznačně funkčně charakterizovat jednotlivé tradiční morfologické kategorie slovních druhů v češtině „beze zbytku“.

Na otázky (1) a (2) se pokusíme odpovědět nejprve souhrnně a pak na základě výsledků této souhrnné odpovědi uvedeme podrobněji příklad reinterpretace některých morfologických kategorií pro potřeby komunikativně orientovaných lingvistických teorií. Jestliže vyjdeme z tradičně rozlišovaných morfologických kategorií v češtině, pak lze rámcově některé kategorie charakterizovat takto:

Morfologické kategorie s funkcemi k o m u n i k a t i v n í m i :

a) slovesný způsob – vyjadřuje postoje mluvčího k adresátu a k obsahu výpovědi,
b) gramatický čas – strukturuje komunikační vztahy výpovědi a okamžiku komunikačního aktu na ose času.

Morfologické kategorie s funkcemi k o g n i t i v n í m i :

a) vid – podílí se na členění průběhu platnosti slovesného významu.

Morfologické kategorie s f u n k c e m i s t r u k t u r a č n í m i :

a) pád – pořádá participanty globálních významů slovních řetězců v rámci základových větných struktur a jejich derivátů,

b) slovesný rod – pořádací prostředek hierarchizace participantů globálního významu řetězců slov (ve smyslu syntaktického pojmu diateze),

c) gramatická osoba – umožňuje funkční identifikaci participantů globálních sémantických struktur věty a textu s účastníky komunikačních vztahů.

Toto funkční „zařazení“ tradičních morfologických kategorií nelze ovšem považovat z hlediska výše uvedených otázek za uspokojivé: na otázku (1) lze tedy odpo-

vědět kladně, na otázku (2) nikoli. Tak např. pád a slovesný rod jsou z hlediska vznikově-rozvojových principů v té podobě, jak se uplatňovaly v češtině, prostředky prvotně kognitivní, které se v souvislosti s postupným vznikem a ustálením větných a textových globálních sémantických prostředků staly „pouze“ prostředky strukturačními. Přesto se mnohdy v mluvnici považuje stále ještě za potřebné vykládat je jako vysoce obecné sémantické prostředky.

Jiné z tradičně rozlišovaných morfologických kategorií je třeba již přímo označit za funkčně smíšené:

- a) gramatický jmenný rod – reflektuje zejména z vznikově-rozvojového hlediska přirozené diference v pohlaví; v tomto smyslu si uchovává funkce kognitivní. V průběhu vývoje češtiny se velmi významně zapojil do systému těch prostředků, které vytvářejí, strukturují deklinační soustavu českých substantiv, a tímto prostřednictvím i při vyjadřování vztahů ve větě a textu (shoda a kongruence),
- b) gramatické číslo – ve své podstatě, zejména z vznikově-rozvojového hlediska, má funkci kognitivní; postupem času převzalo významné funkce strukturační, účastní se diferenciací deklinačních a konjugačních prostředků a tímto prostřednictvím i vztahů ve větě a textu.

Předběžně shrneme: Tradičně rozlišované morfologické kategorie češtiny jsou nesporně z hlediska vznikově-vývojového kognitivní nebo komunikativní povahy. V procesu vývoje v důsledku vzniku komplexních větně-textových obsahových prostředků nabývají postupně zcela nebo do značné míry funkcí strukturačních. Mnohé z nich jsou z funkčních hledisek „nejednoznačné, nevyhraněné, proměnlivé“. Je zřejmé, že právě z hlediska komunikačně orientovaného výzkumu funkčně nevyhraněné, nejednoznačné tradiční kategorie vyžadují zásadní reinterpretační, která může mimo jiné i prokázat, že nemožou do komunikačně orientovaných modelů ve své tradiční podobě popř. vůbec vstoupit.

Především je třeba zdůraznit, že z komunikativního a tudíž z důsledně funkčního hlediska rozhodně neplatí představa, že tradiční morfologické kategorie jsou jen jakousi vlastností plnovýznamových, ohebných slovních druhů, jakými jsou jejich kombinačními prostředky. Ve skutečnosti s nimi tvoří funkční jednotu vyššího řádu a jen v některých případech lze vztah slovního druhu a morfologické kategorie vidět právě takto zjednodušeně. Složitost systémové funkčních vztahů slovních druhů a tradičních morfologických kategorií se pokusíme v základních rysech ukázat na sémantice kvantových poměrů vyjadřovaných v češtině.³

Základní diference kognitivní sémantiky kvantových poměrů v češtině je dána zejména:

- a) kognitivní sémantikou kvantitativnosti, v další diferenciaci na určité a neurčité kvantum; kvantitativnost je vyjadřována číslovkami jako tzv. nástavbovým slovním druhem,
- b) kognitivní sémantikou počitatelnosti a nepočitatelnosti; tato sémantická dimenze je vyjádřena syntagmatickými způsoby kombinovatelnosti tzv. substantiv hromadných a pomnožných s číslovkami,
- c) kognitivní sémantikou fázování a vymezení slovesného děje,
- d) kognitivní sémantikou způsobů slovesného děje; je vyjádřena sufixálně-prexifálními slovo tvornými prostředky,

³Srov. Jirsová, 1981, a příslušné výklady v Mluvnici češtiny, 2 (1986).

e) kognitivní sémantikou stupňování vlastností a okolností; je vyjádřena sufixálně-
-prefixálními slovotvornými prostředky slovního druhu adjektiv a adverbii a syntagmatickými prostředky.

Kvantové poměry jako sémantickou, kognitivní kvalitu je třeba komunikačně vzato chápat jako celek, na němž se z hlediska vyjádření podílí řada vyjadřovacích prostředků ve vzájemných vztazích. Tyto vyjadřovací prostředky, označené výše jako tvaroslovné, slovotvorné a syntagmatické, reprezentují ze sémiotického hlediska funkční vyjadřovací celek.

Pokusíme se nyní ukázat, jak je do tohoto globálního kognitivně-strukturačního (sémanticko-syntaktického) funkčního systému začleněna a jak z něho funkčně „vyrůstá“ ve smyslu vznikově-rozvojovém ta část funkčních vztahů, které jsou tradičně označovány jako gramatická kategorie čísla. (Podrobněji s příklady srov. *Mluvnice češtiny*, 2, 1986, s. 42n.)

Vyjdeme z dimenze (b); východiskem jsou kognitivní, sémantické třídy objektů:

- (1) třída objektů existujících primárně jednotlivě,
- (2) třída objektů vyskytujících se primárně v množství se zřetelnou možností vydělení jednotlivých prvků,
- (3) třída objektů složených a neohraničených,
- (4) třída objektů jedinečných, kompaktních a souhrnných.

Na těchto kognitivně sémantických třídách, které jsou založeny na diferencích vyčlenitelnosti individuí a které jsou jedním ze sémantických způsobů, jimiž komunikanti interpretativně strukturují skutečnost, je pak definována kognitivní dimenze počitatelnosti – nepočitatelnosti. Tyto kognitivní dimenze zakládají podmínky pro vlastní gramatickou kategorii čísla, jejímž výchozím kognitivním předpokladem je v češtině lišení jednosti a nejednosti. Tato opozitivní diference má již zcela funkci strukturační, konstituuje spolu s rodem a životností (u maskulin) paradigma tvarů, jímž se řídí tvaroslovná soustava českých substantiv. Jde tedy již – sémioticky vzato – o čistě syntaktické funkce, zahrnující vztah mezi funkčním místem substantiva ve větě a textu a jeho tvarem, v součinnosti s tzv. shodou a kongruencí pak i o totéž u adjektivních slovních druhů a verba finita. Strukturační podstata tohoto funkčního jevu spočívá v tom, že každé české substantivum bez ohledu na své sémantické vlastnosti musí mít alespoň jeden ze souboru tvarů kognitivně podmíněných opozicí jednosti – nejednosti. Dynamika porušování projekce protikladu jednosti – nejednosti na uvedené kognitivní, sémantické třídy substantiv je využívána v procesech standardizace a aktualizace sémiotického reagování v procesu komunikace.

Kvantovost představuje tedy svébytný komplex kognitivních hodnot, který je třeba v komunikativně orientovaných gramatikách vykládat jako celek, nikoli izolovaně podle tradičních diferencí mezi slovními druhy a gramatickými kategoriemi. Komunikační, a tedy i důsledně funkční přístup k řeči a jazyku takto relativizuje hranice mezi slovními druhy, kategoriemi a lexikálními třídami slov a činí ostřejší a zřejmější hranici mezi obsahovými (sémantickými, pragmatickými) a výrazovými (syntaktickými) vlastnostmi jazyka.

To, co bylo výše řečeno, představuje však zatím spíše než důsledně funkcionalisticky orientovanou reinterpretaci tradičních morfologických kategorií jejich reklasifikaci důsledněji orientovanou funkcionalisticky. Bylo tím zároveň dosaženo i jisté

relativizace, pokud jde o rozlišování slovních druhů, gramatických kategorií a lexikálních tříd slov. Tato reklasifikace byla založena – zatím zcela staticky, „taxonomicky“ – na zřetelích vyplývajících ze sémiotických dimenzí. Tradiční sémiotické dimenze jsou v této podobě staticky formulovanými rozměry procesu semiózy, kterou jsme při jiných příležitostech vyložili v rámci zásad procesuálního modelování jazyka a řeči jako sémiotickou interakci komunikantů; s odkazem na výklady jinde⁴ se pokusíme funkční dynamiku sémiotické interakce, která je při procesuálním modelování řeči a jazyka nejen způsobem popisu procesů řeči, ale zároveň i východiskem „systémového popisu“ předpokladů k řeči, jazyku, ilustrovat na příkladu funkční struktury slovesné valence a intence a na struktuře pádů; jde o substrukturu, která ve svých funkčních interakcích vyjadřuje – tradičně řečeno – základní větné významy, přísluší tedy funkčně jako výrazový, vyjadřovací prostředek základním relacím sémantické složky předpokladové báze.

Předpokládejme, že máme co činit se sémiotickou interakcí, v níž mluvčí míní reflektovat určitý segment vnější skutečnosti a verbálně „přenést“ tuto reflexi jako informaci recipientovi. Jeho sémiotická akce počíná aktivací určité složky sémantické předpokladové báze (soustavy kognitivních významů) jako příslušné součásti subjektivní předpokladové báze; o této složce můžeme mít např. představy založené na teorii sémantické báze;⁵ znamená to, že mluvčí musí volit některou z bázevých relací, mentálně uskutečnit její realizaci (lexikální, syntagmatickou a větnou). Vzhledem k rozhodnutí komunikovat ji směrem k recipientovi musí tento referenčně-sémantický obraz aktivovaný ve svém vědomí graduálně limitovat výrazovými prostředky daného jazyka. Tato limitace nejprve znamená, že bázevaya slova mluvčí formuje lexikálně a gramaticky konkrétními slovnědruhovými formami, které v této souvislosti chápeme ve smyslu teorie slovních druhů v Mluvnici češtiny, 2 (1986). Znamená to, že jakýkoli, jakkoli dynamicky aktivovaný, aktualizovaný obsah v rámci subjektivních obsahových předpokladů musí být formován vyjadřovacími možnostmi soustavy slovních druhů, např. češtiny. V Mluvnici češtiny popsané vlastnosti soustavy slovních druhů, jejich funkční dynamiky (která je vyložena jako soustava primárních a sekundárních slovnědruhových významů na principu transpoziční destrukce symetrického vztahu slovnědruhového významu a funkce) jsou vývojovým výsledkem rozporu mezi vyhraněnými vyjadřovacími účinky slovnědruhových forem ve smyslu jedno-jednoznačných symetrických slovnědruhových znaků a dynamikou vyjadřovacích potřeb projevujících se v sémantice předpokladové báze. Právě v tomto smyslu se zejména u vysoce „exponovaných“ slovnědruhových prostředků substantiva a slovesa vytváří složitý systém výrazových slovnědruhových forem, který je účasten souvztažností lexikální, syntagmatické a větné realizace relací sémantické složky předpokladové báze. Výrazem usouvztažnění lexikálně realizovaných bázevých významů v rámci vyjádření větné realizace jsou – pokud jde o vztah verbální (slovesné) a substanční realizace – právě valence a pád podstatného jména. Proto je nezbytné vyložit je jako jednotný formační, vyjadřovací systém, jako vzájemnou vytvářivou závislost aktivního a pasivního faktoru téhož formačního vyjadřovacího principu. Jestliže totiž realizace lexikální a větná je zdánlivě

⁴ Srov. zejména Kořenský, 1987, 1988.

⁵ Základní výklady teorie sémantické báze srov. v Kořenský, 1984, zapojení tohoto konceptu do procesuálních představ o předpokladech řečové činnosti srov. např. v Kořenský, 1987.

(v teorii sémantické báze) „taxonomicky“ vyložena spíše odděleně jako dva specifické onomatologické akty, pak procesuálně platí jejich naprostá jednota. Valence je v tomto rámci výrazem nutnosti, možnosti nebo nemožnosti vyjadřovat realizovanou báзовou sémantiku slovesa a jeho komplementu víceslovným syntagmatem, přičemž je takto určen počet a charakter substantivně realizovaných a vyjádřených prvků, pád je výrazem organizace těchto prvků ve valenčním poli (intence je proces, jehož prostřednictvím obsahově určuje verbální realizace realizaci syntagmatickou a větnou, tedy jistý typ onomaziologického aktu tu určuje obsahové a výrazové principy usouvztažení). To vše je třeba chápat jako určující, limitující rámec možností vyjádření v daném jazyce. Funkční pole pádu je v Mluvnici češtiny staticky, deskriptivně formulováno jako jistá primární konfigurace distinktivních rysů založená na předpokladu jedno-jednoznačné korespondence obsahu a formy s tendencemi k jistým konvergencím mezi těmito rysy, které jedno-jednoznačnou korespondenci narušují. Tyto konvergence jsou prezentovány jako modifikace základních rysových charakteristik jednotlivých forem. Spolu s principem specifikací, které charakterizují jednotlivé dílčí funkce pádových forem zejména se zřetelem k předložkovým konstrukcím, je takto popsán stav funkčních vlastností pádu, jenž se jeví jako komplikovaný, nejednoznačný, nestabilní. Tato skutečnost je důsledkem dlouhodobého napětí mezi tendencí k jedno-jednoznačné korespondenci obsahu a výrazu a mezi tendencí k její destrukci. Toto napětí je způsobováno procesem aktuálních sémiotických interakcí, které nejen opakováním (tradičně řečeno „pravidelným užíváním“) potvrzují, ale i porušováním těchto korespondencí narušují, destabilizují, dynamizují tyto korespondence, neboť aktuální sémiotické interakce mají vytvářivý a přetvářivý vliv na stav funkčních potencialit vyjadřovacích forem. „Sémantické“ pole pádu je třeba chápat jako dynamickou, složité variabilní soustavu vyjadřovacích limit, uplatňujících se při aktuálních sémiotických interakcích na potenciálu báзовých významů.

V dosavadním výkladu jsme se – snad úspěšně – pokusili odpovědět na první otázku, srov. s. 83. Zbývá odpovědět na druhou otázku. Odpověď do značné míry vyplývá z výkladů a z prací, na které jsme v průběhu těchto výkladů odkazovali.

Zejména ty práce, které se v průběhu posledních dvou desetiletí zaměřovaly na důsledně funkční interpretaci tradičních morfologických kategorií, jejichž funkcionalistický výklad byl založen již v pracích Jakobsonových a Trubeckého, později Dokulilových a dalších, vytvořily podmínky pro zapojení prostředků klasicky interpretovaných jako morfologické kategorie do komunikativně orientovaných, procesuálně pojatých předpokladů česky uskutečňované řečové činnosti. Je spravedlivé připomenout na tomto místě zejména práce Komárkovy,⁶ které vyústily do jeho Příspěvků k české morfologii (1978). Také celkové pojetí teorie slovních druhů a funkčního tvarosloví ve druhém svazku Mluvnice češtiny, včetně výkladu funkčních prostředků zejména substantiva, ale do jisté míry i slovesa a ostatních slovních druhů, výklad vzájemných vztahů slovních druhů navzájem, slovních druhů a „jejich“ gramatických prostředků navzájem přes tradiční uspořádání prezentace

⁶ Připomeneme zde alespoň některé předcházející práce týkající se teorie slovních druhů a funkčního tvarosloví. Jsou to zejména: Komárek, 1956, 1978a,b, 1979, 1982, dále připomeňme společnou stať Komárek – Kořenský, 1974, a některé práce autora této stati, např. Kořenský, 1970, 1974, 1975, 1977.

výkladů přináší takové pojetí, které lze v duchu této stati považovat za dostačnou přípravu pro zapojení kategoriálních prostředků do komunikativně, procesuálně pojatých výkladů předpokladů řečové činnosti. Byly tak vytvořeny dobré předpoklady pro to, aby při interpretaci česky uskutečňované komunikace mohl být výklad „dotážen“ až k specificky jazykovým jevům, které jsou charakteristické tím, že jsou výrazně spjaté s typem jazyka; mají-li být takové teorie češtině skutečně adekvátní, nemohou setrvávat ani u předpokladu, že tradiční výklad lze bez problémů do takto orientovaných modelů zapojit, tím méně lze počítat s tím, že je možné přebírat aparáty určené pro funkční analýzu neslovanských jazyků víceméně mechanicky. Tyto aparáty jsou přirozeně vysoce inspirativní, pokud jde o „nejazykové“, obsahově-sémantické, sociálněpsychologické atd. předpokladové faktory, nikoli však pokud jde o faktory obsahové formace těsně spjaté s formou výrazu a přirozeně o formu výrazu samotnou. Zdá se přitom nepochybné, že právě tato stránka verbální komunikace je i v období textologického, komunikativního, mezioborového komplexního přístupu k řeči, k jejím výsledkům i předpokladům, speciální lingvistickou problematikou a tematikou.

LITERATURA

- Jirsová, A.: Dynamika vztahů singuláru a plurálu u substantiv v češtině. *SaS*, 42, 1981, s. 193–199.
- Komárek, M.: K otázce slovních druhů v češtině. *SaS*, 17, 1956.
- Komárek, M.: Prefixální slovesa ve vývoji českého slovesného vidu. *Miscellanea linguistica*, AUPO 1969.
- Komárek, M.: *Příspěvky k české morfologii*. SPN, Praha 1978a.
- Komárek, M.: Sémantická struktura deiktických slov v češtině. *SaS*, 39, 1978b, s. 5–14.
- Komárek, M.: K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí. *SaS*, 40, 1979, s. 139–142.
- Komárek, M.: K významu předložkových pádů v češtině. *Studia bohémica* 2, AUPO 1982.
- Komárek, M. – Kořenský, J.: Místo slovních druhů a morfologie v modelu přirozeného jazyka. In: *Materiály ze semináře pro přípravu nové vědecké mluvnice spisovné češtiny*. Praha 1974, s. 28–48.
- Kořenský, J.: Struktura funkčních vztahů kategorií substantiva, zejména se zřetelem k pádu. *SaS*, 31, 1970, s. 97–104.
- Kořenský, J.: K otázce systémových a funkčních vztahů mezi gramatikou a sémantikou přirozeného jazyka. In: *Referatí sa zasedan'a međunarodne komisije za izučavanje gramatičke strukture slovenskih jezika*. Beograd 1974, s. 9–14.
- Kořenský, J.: Relevance kategorie času ve struktuře přirozeného jazyka. In: *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia*. Materialy konferencji w Jadwisinie. Warszawa 1975, s. 77–84.
- Kořenský, J.: Problema interpretacij morfoložičeskich kategorij s točki zrenija grammatik Semantika – Grammatika – Vyraženiže (Smysl – Tekst). *Skopljje* 1977, s. 35–41.
- Kořenský, J.: *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Academia, Praha 1984.
- Kořenský, J.: K procesuálnímu modelování řečové činnosti. *SaS*, 48, 1987, s. 177–189.
- Kořenský, J.: Obecná teorie interpretačních procesů a řečová komunikace. *SaS*, 49, 1988, s. 131–134.
- Mluvnice češtiny, 2. Tvarosloví*. Academia, Praha 1986.
- Turbová, M.: K pojmům kompetence – performance. *SaS*, 49, 1988, s. 235–247.